

Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe.

Under åren 1506—1513 satt Christiern II som vicekonung i Norge. I september 1507 kom han till Bergen. Det berättas, att borgerskapet där en dag gav fest för honom på rådhuset. Vid festen var också en ung holländsk kvinna, Dyveke, närvarande. Med sin mor Sigbrit hade hon kommit från Amsterdam och var bosatt i Bergen. Det hölls måltid och dans. Konungen dansade med Dyveke. Man sade, han var så glad som Paris, då han vunnit Helenam. När deltagarna i festen, en efter en, lämnade rådhuset, blev Dyveke kvar. Hon tillbragte natten i konungens gård, på Berghus.

Den förbindelse, som efter vad som berättas, på detta sätt flyktigt inlett, kom att räcka Dyvekes levnad ut. Christiern II tog henne och modern med sig till Oslo. Nedanför Akershus, på stranden av fjorden, uppförde han en byggnad åt dem. När han efter kung Hans' död 1513 lämnade Norge, följde Dyveke och Sigbrit honom till Danmark. Jaktslottet Hvidöre ute vid Sundet uppläts till bostad åt dem. Tre år senare installerade konungen Dyveke och Sigbrit vid Amager-torv inne i Köbenhavn, ett par stenkast från slottet.

Historien känner inte mycket om Dyvekes person; hennes skönhet och makt att få fängsla Christiern II är det enda säkra. Så mycket mera känner den om modern, »moder Sigbrit». Det adliga förtalet, som genom århundraden förföljt henne, har gjort henne till »en hökerska» i Amsterdam och låtit henne i Bergen hålla öl till salu och kroghus, »en slem, led gammel quinde». I själva verket: en holländsk patricierhustru av mäktig intelligens, på höjden av sin tids bildning, en av sin tids märkligaste kvinnor.

Sigbrits liksom Dyvekes livsavlöselse föll vid mötet

med Christiern II. Nya vägar öppnade sig därmed för henne. Man har en uppgift om att konungens kansler i Norge, domprosten Erik Walkendorf skall ha förmedlat hans bekantskap med Dyveke och Sigbrit. Uppgiften är osäker, men desto säkrare att kanslern inom kort kom att märka Sigbrits hand i norsk politik. I Danmark vidgades Sigbrits verksamhetsfält: mer och mer gled här särskilt statens uppboords- och finansväsende in under henne. Och vad merå var: det visade sig snart, att vad hon ville var ett helt nytt samhälle, ett nytt regeringssystem. Adel och riksråd skulle störtas, en ny rättsordning genomföras, det hela omläggas i borgerlig, brett demokratisk riktning. Ett växande hat från aristokratien blev svaret. Dess strävanden gick ut på att befria konungen från den främmande kvinnan och hennes revolutionära idéer. Man menade, att det lättast kunde ske, om man fick dottern avlägsnad.

Stora aktioner sattes i gång mot Sigbrit och hennes dotter. När 1515 tiden stundade för Christiern II:s bröllop med Isabella av Burgund, fick Erik Walkendorf, nu ärkebiskop av Trondhjem, uppdraget att hämta den unga drottningen i Nederländerna. Dyveke, älskarinnan, kom där på tal, och den nederländska regeringen krävde omedelbart hennes bortsändande från Danmark. Året efter mottog Christiern II en ambassad från kejsar Maximilian, Isabellas farfar, hennes bror, ärkehertig Karl av Österrike och kurfursten av Sachsen. Den förnyade kravet; den hade att tillkännage den bedrövelse och det misshag, som inte endast uppdragsgivarna, utan också »alla i kungariket Danmark kände». Men ambassaden lika väl som intrigen 1515 misslyckades. Och ju högre hatet steg kring Sigbrit, desto fastare föreföll hennes ställning.

Det gick ett år efter ambassaden. På högsommaren 1517 kom katastrofen. Dyveke avled plötsligt, utan varsel.

Händelsen var egnad väcka det största uppseende. Talet gick, att Dyveke blivit förgiftad. Men i vilket sammanhang och under vilka förhållanden? Längre fram under året 1517, S:t Andreas' afton, den 29 november, blev slottshövitsmannen i Köbenhavn, Torbern Oxe, halshuggen. Händelsen sattes i samband med förgiftningen av Dyveke. Och man

stannade inte därvid. En skrivare Hans Fåborg hade 1516 hamnat i galgen. Skrivaren var skrivare på Köbenhavns slott. Även han fick liksom slottshövitsmannen sin historia knuten till Dyvekekatastrofen.

De händelser det här gäller har alltid och med full rätt inrymts en bred plats i Christiern II:s historia. Forskningen har oavlåtet sysselsatt sig med dem. Grundläggande var länge J. L. Rohmanns undersökning av 1842¹. I Allens och Paludan-Müllers framställningar av 1865 och 1874 fördes denna undersökning vidare². Utgångspunkten för hela denna forskning har varit gemensam: det historiska stoffet sådant detta, rikast utformat, möter i sin sista utvecklingsfas. Endast här och var har suppleringar gjorts ur de äldre källorna. Om samhörigheten av de tre händelserna har alla varit ense. Vad man diskuterat har varit vilka trådar som bundit dem samman. Diskussionen har i första hand gällt problemet: Dyveke-Torbern Oxe. Var Torbern Oxe giftblandaren? Var han Dyvekes älskare? Var han till äventyrs bådadera? Problemet har invallats inom dessa avgränsningar.

Ämnet skall i det följande behandlas efter andra riktlinjer. Så länge ett historiskt källstoff har livskraft, är det statt i utveckling; gamla motiv omdanas eller bortfaller; nya tillkommer; helhetsbilden förskjutes. Vad det här gäller är att söka fastställa efter vilka linjer förskjutningen skett ifråga om händelserna kring Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe. Endast så skapas en förutsättning för bedömande av stoffets historiska värde. Nästa steg blir den historiska rekonstruktionen av det förflutna.

I.

Underrättelser om Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe³ möter i de historiska källorna först under 1523, omkring

¹ Dsk Hist. Tidsskrift III, 81 ff.

² Allen, De tre nordiske Rigers Historie, II, 311 ff.; Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt, 305 ff.

³ Källställena nedan s. 45.

sex år efter händelsen. De påträffas i de stridsskrifter, alla närmast pamfletter, som detta år utgick till försvar för den stora omvälvningen: Christiern II:s fördrivande och Frederik I:s upphöjande på den danska tronen. Stridsskrifterna utgöres av de klagopunkter mot Christiern II, som kom att inflyta i Frederik I:s handfästning den 26 mars, av riksrådets artiklar mot honom från ungefär samma tid och av ett manifest den 8 juni. Klagopunkterna och manifestet har samme författare: tidens store agitator och politiske skribent i Danmark, karmelitermunken Paulus Eliæ¹.

De äldsta uppgifterna från 1523 sätter ännu inte Torbern Oxes död i samband med Dyvekekatastrofen, »Mot hans nådes råds dom», heter det i handfästningen, »lät» kung Christiern »halshugga välbördig sven Torbern Oxe, desslikes junker Hans». I riksrådets artiklar har denna uppgift något utfyllts: »Item lät han halshugga välbördig man Torbern Oxe, ändock Danmarks rikets råd dömde honom fri, och än med honom en riddersmans man, som het junker Jehan». Om Dyvekekatastrofen heter det i fortsättningen av artiklarna: »Item lät han gripa ärlige och välbördige sven Knud Pedersen av Tim och sätta honom i torn och fångsel för han hade tjent hans nåde uti lång tid med troskap; och ingen sak hade till honom, utan gjorde talan så, han skulle förgivit Dübeckæ, som menige man vitterligt är, att lögn var».

Sambandet mellan Torbern Oxes död och Dyvekekatastrofen är tidigast etablerat i manifestet den 8 juni 1523. Paulus Eliæ omtalar här, att konung Christiern »den ärlige och välbördige Torbern Oxe, en riddersmans man, ynkeligen till skam och spott på den oblyga kvinnans lögnaktiga berättelse haver låtit halshugga, menandes, att han skulle hava med gift omkommit förnämnda Sibrits dotter, ändock han haver varit oskyldig och av rikets råd för sådan tilltalan är fri gjord».

Det är lätt att se, att berättelsen i detta manifest om själva halshuggningen av Torbern Oxe och domen över honom inte är utan anslutning till riksrådets artiklar. Be-

¹ Jmfr Engelstoft i *Nyt Hist. Tidsskr.* II, 65 ff.; Allen III: 2, 471 f.

skyllningen för giftmord på Dyveke återkommer också. Men en förändring har inträtt. Medan beskyllningen i artiklarna riktas mot Knud Pedersen (Gyldenstjerne), träffar den nu Torbern Oxe och denne ensam.

Inställningen i uppgifterna från 1523 är lika ensidig som hatfull mot Christiern II och hans omgivning. Samma inställning kommer till nya uttryck under den närmast följande tiden. Fredagen efter Allhelgonadag 1524 eller 1525 hade Frederik I:s sekreterare Peder Willadsen ett samtal med Torbern Oxes broder, riksrådet Johan Oxe. Den senares ord föll, att »konung Christiern lät döda hans broder utan rätt och skäl emot Danmarks rikets råds dom». I den stora försvarsskrift för Frederik I, som är signerad Pius Servilius Ligurinus, enligt Allen Peder Svave, säges det vid ungefär samma tid, att på konung Christierns tilltal riksrådet dömde Torbern Oxe fri, men att konungen på lösa kvinnors råd till ridderskapets bedrövelse lät halshugga honom. »Kände du då inte», frågas det retoriskt, »någon blygsel över att för en så ringa sak, därtill snarare dikt än sanning, och för vad som inte är värt att föras på tal bland gode män, så grymt förgöra en så stor man?»

De nära samtida underrättelserna från Christiern II:s fiender är härmed genomgångna. Ur det motsatta lägret är endast ett uttalande bevarat. I brev till Christiern II, daterat Lier den 21 april 1527, uppehåller sig Malmöborgmästaren Hans Mikkelsen vid det danska riksrådet. Han uttalar: »alla de som eders nåde skulle råda och veta menige mans bestånd, de råda vad som dem tyckes vara gagnligt och egen profit; de stå alle uti ett förbund med deras släkt, och eders nåde ståndar ensam. Exemplum: eders nåde sade dem en stor del av allt det jag nu påminner eders nåde, då Torbern Oxe blev avrättad. Då förmärkte eders nåde sjelv vad i deras hjerta och förbund var, törhända det som de nu fullkomnat have». Uttalandet är betydelsefullt. Det är gjort till Christiern II sjelv av hans högtbetrodde, insiktsfulle rådgivare. Hans Mikkelsen erinrar konungen om vad denne sade riksrådet efter den friande domen över Torbern

Oxe. Och han instämmer däri: ett riksråd, som dömer efter eget gagn, egen profit, egna släktintressen.

Paulus Eliæ hade 1523 haft ledningen i agitationen mot Christiern II. Hans uppfattning hade liksom hans samtidas under 1520-talet skriftligen endast utfällt sig i smärre inlägg, som tog sikte på dagens politik. I sitt stora memoarverk, av efterverlden missvisande kallat Skibykrönikan, gav han en första utförligare framställning. Verket synes i denna del och föreliggande redaktion inte vara äldre än början av 1530-talet¹.

År 1516, begynner Paulus Eliæ, blev skrivaren Hans hängd dagen före S:t Martins dag. Han hängdes på miss-tanke för tjuvnad. Tidigare hade denne skrivare varit väl liden av kung Christiern. Men därav hade han tagit sig alltför stor frihet och i förlitan på konungens gunst för-törnat många, särskilt befallningsmannen på Köbenhavns slott Torbern Oxe. Denne var mäktig väl liden av Dyveke. Men skrivaren hatade hon. Därav kom denne i olycka.

Detta till inledning. Under året 1517 kommer så Paulus Eliæ in på själva katastrofen. Han omtalar Dyvekes död och tillägger, att konungen i sin ogudliga grymhet härav tog sig anledning till att bringa många i förderv, först och främst två välbördige män, Knud Pedersen och Torbern Oxe. Konungen påstod envist, att då Dyveke var sjuk, de två hade sänt henne körsbär, som var förgiftade, och att hon tagit sin död av dessa. Anklagelsen, betonar Paulus Eliæ, var rent förtal. Men Knud blev i alla fall straffad med förvisning, Torbern med livets förlust, orättfärdigt eftersom han hade oskyldiga händer gentemot kvinnan, men rättfärdigt, om man väger vad som skedde i den gudomliga försynens viktskål. Ty denne Torbern var en herre med många laster, i allt våldsman och outhärdlig, och skulle blivit en inte mindre tyrann än kung Christiern själv, om han haft lika stor makt som grymt och ogudligt sinnelag. Avrättningen skedde S:t

¹ Paludan-Müller i Dsk Hist. Tidsskrift III: 1, 13 ff.

Andreas afton. Förgäves bönföll den påvlige legaten Angelus Arcimboldus, hela riksrådet, en stor skara välbördiga kvinnor, som grät och jämrade sig, konungen om Torberns liv. Drottning Isabellas böner avvisades med förakt. Till skam och spott för henne själv och alla som var närvarande.

I denna Paulus Eliæ's framställning är utvecklingen förd vidare. Historien om Hans skrivares hängning är för första gång knuten samman med historien om Dyveke och Torbern Oxe, om också ännu utan samband med själva Dyvekekatastrofen. Samtidigt har Paulus Eliæ jämkat och utbyggt sin tidigare uppfattning av katastrofen. I riksrådets artiklar var det Knud Pedersen (Gyldenstjerne), som Christiern II skall ha beskyllt för att ha förgiftat Dyveke; i manifestet hade Paulus Eliæ satt in Torbern Oxe i stället. Nu lät han beskyllningen gå ut över dem bägge: de skall ha sänt Dyveke förgiftade körsbär. Men endast Torbern Oxes mål fördes enligt de föreliggande källorna inför riksrådet. Paulus Eliæ uteslöt riksrådsdomen ur Skibykrönikan. I stället utmålas i en dramatisk scen, hur samma riksråd och ännu andra med påvens legat och drottningen i spetsen gick i förbön för Torbern Oxe. Om denne själv tillägges det inledningsvis, att han var mäktig väl liden av Dyveke (concupine vehementer charum). Orden var att förstå eller missförstå, hur man ville.

Paulus Eliæ's nya framställning av Dyveke och Torbern Oxe var skarpt logiskt och konstnärligt formad. Uppfattningen blev omedelbart den inom hans egen orden, karmeliterorden, gängse. Man har ett intyg därom i Reimar Kocks lybska krönika. Reimar Kock kom 1532 i Jürgen Wullenwevers följe till Helsingör. Han besåg karmeliterklostret. På högaltaret stod »eine schone Tafell». Han fick höra, att Christiern II låtit göra den till minne av Dyveke; nederst i ena hörnet hade han låtit måla sig själv, i det andra hörnet henne. Om katastrofen skriver han: »Dyvekes död gick konungen djupt till hjärtat, ty han hade henne övermåttan kär. Och han beskyllde en adelig herre Torbern Oxe för att han med körsbär skulle ha förgiftat Dyveke. Av den grund lät han sätta densamme i fängelse, pinligen förhöra

honom, och fast han ingenting tillstod, lät han likväl avrätta honom med svärdet. Där skedde många förböner. Ingenting gagnade. Påvens legat föll på jorden inför konungen, bad om den adelige herrrens liv. Halp inte, han måste dö».

Den enda beskyllning, som ännu in i 1530-talet framkommit mot Torbern Oxen i litteraturen och anföres som grund för hans avrättning, var beskyllningen för giftmord å Dyveke. På denna första fas i motivutvecklingen följde fram i mitten av århundradet en andra. Två nya uppfattningar framfördes.

Den första i den deduktion, med vilken Frederik I:s kansler Wolfgang von Utenhof 1539¹ sökte klarlägga, att hans herre och konung fullt rättmätigt kommit i besittning av den danska kronan. Deduktionen vilar i utsträckt grad på pamflettlitteraturen. På ett ställe ges några uppgifter om Didrik Slaghecks ogärningar i Sverige; det berättas därefter: »Lika litet gick konungen sysslolös i Danmark. Han fick misstanken, att en av hans befallningsmän Torbern Oxen skulle ha velat besova hans älskarinna Tuficke och lät slå huvudet av honom. Knud Gyldenstjerne påbördade han och beskyllde att ha med gift dödat samma Tuficke och jagade honom ur landet». Didrik Slagheck var i Sverige 1520—1521, Dyvekes död inträffade 1517. Som man ser: en helt förvirrad kronologi. Beskyllningen mot Knud Gyldenstjerne är beskyllningen från riksrådets artiklar 1523. Beskyllningen, att Torbern Oxen velat besova Dyveke, är den ena nya uppfattning, som nu framföres.

Den andra nya uppfattningen framkommer i minoritermunkens Petrus Olai Gesta Danorum. Framställningen synes vara från omkring 1550. Skibykrönikan återges i detta verk kortfattat och styckevis: under 1516 berättelsen om Hans skrivares död, under 1517, utan anförande av grunden till avrättningen, berättelsen om Torbern Oxens. I krönikan hade de båda berättelserna stått löst sida vid sida. De samman-

¹ A. Heise i Dsk Hist. Tidsskrift IV: 6, 288 ff.

bindas nu av Petrus Olai. Utom av andra grunder, skall konungen ha låtit halshugga Torbern Oxe, emedan denne låtit hänga skrivaren. Dyveke är helt skjuten undan. Det tillägges, att konungen omedelbart lät nedtaga skrivaren ur galgen, under hedersbetygelser införa honom i staden och jorda honom.

Läget var sålunda vid mitten av 1500-talet förändrat: man hade nu nått fram till tre olika grunder för Torbern Oxes avrättning — giftmord på Dyveke, försök att besova henne, Hans skrivares hängning. Den första och den sista grunden är omtalade i lätt tillgängliga skrifter; den mellersta, försöket att besova Dyveke, i en skrift, som intill sen tid blivit liggande i en arkivgömma och inte lämnat direkta spår efter sig i litteraturen.

Efter mitten av 1500-talet inträdde uppfattningen av Dyvekekatastrofen och Torbern Oxe i ännu en fas. Genom fortsatta tillflöden, utstofferningar och kombinationer utökas stoffet. Försök göres och lyckas att sammangjuta de disparata elementen i berättelserna till en organisk enhet. Denna fas representeras av två framställningar. Den ena föreligger i den krönika från början av Frederik II:s regering, som sträcker sig från Valdemar Atterdag till Christian III:s död, den andra i Johannes Svanings Christiern II:s historia.

I krönikan till Christian III:s död tillkommer två nya motiv. Det första: att kung Christiern ville, att Torbern Oxe skulle taga hans älskarinna till äkta och att Torbern samtyckte därtill. Man har här en tydlig anklag till historien om en annan Torbern, Torbern Bilde. Denne hade äktat fru Edele Mikkelsdatter (Jernskæg); ryktet berättade, att hon var kung Hans' älskarinna. Det andra motivet är ett alldagligt legendariskt motiv av urgammalt dato: ett ljus brinner över en död, ansedd som brottsling; det uppenbarar därmed den dödes oskuld. Dessa nya motiv kombineras med det redan till hands liggande stoffet i pamflettlitteraturen och hos Petrus Olai. När Torbern Oxe och Dyveke var i fästelag, heter det, skall Dyveke ha förgiftats. Knud Pedersen

nämnes inte, i stället några Torberns vänner; de ville inte, heter det, att han skulle taga en ofri och lös kvinna. Men kung Christiern misstänkte Torbern Oxe själv för brottet. Nu hade Torbern låtit hänga skrivaren Hans; när man nattetid såg ett ljus brinna över galgen, mente man, att skrivaren var oskyldig. Kung Christiern lät så halshugga Torbern Oxe. Förbönera för denne tjänte till intet. Skrivarens kropp nedtogs. Med process och ära fördes den in i Köbenhavn och jordades.

Rikshistoriografen Johannes Svaning har efter allt att döma avslutat sin Christiern II:s historia omkring 1570. Hans framställning av Dyvekekatastrofen och Torbern Oxes avrättning är mycket vidlyftig. Det skall här ges ett kortare referat.

Förste slottsskrivaren i Köbenhavn Hans Fåborg, inleder Svaning, misstänktes för underslev. Den 10 november 1516 blev han hängd. Denne Hans Fåborg hade innästlat sig hos Christiern II. I förlitan på konungens gunst började han nedsätta alla och envar, särskilt slottshövitsmannen Torbern Oxe. Om denne insinuerade han hos konungen, att han i själva den kungliga sovkammaren skulle ha drivit ett alltför fritt spel med Dyveke, in thorum regium conjecta. Ynnestbevis på ynnestbevis tillföll skrivaren; denne blev allt dristigare; konungen till sist trött på honom. Ett kanonikat var ledigt i Roskilde; skrivaren begärde även detta. Konungen var på väg till Jylland och befallde honom följa sig till Roskilde; han skulle där få kanonikatet bebrevat. Men konungen hade även skrivaren misstänkt för Dyvekes skull, och när man var framme i Roskilde, fick skrivaren väl ett brev hem med sig, men detta brev innehöll, att Torbern Oxe hade att kräva räkenskap av skrivaren för hans förvaltning; brast det härvid i något avseende, att låta rätten ha sin gång. Räkenskaperna blev framtagna. Några blad befanns utrivna. Skrivaren fick sin dom och hamnade i galgen. Först långt senare återkom konungen.

Detta är början av Svanings berättelse. Året efter, 1517, dog Dyveke. Hon hade plötsligen, fortsätter Svaning, allvarligt sjuknat; ryktet gick, att hon blivit förgiftad. Riks-

rådet själv, sade man, hade velat värna om konungens rykte och namn. Det hade plägat råd om att skaffa Dyveke ur vägen. Och det hade gjort det för att på samma gång göra sig drottningen förbunden. Sprungen ur den ädlaste stam i Europa, dygderik och skön, såg drottningen sig åsidosatt för dottern till en främmande kvinna, om vars ursprung man ingenting annat visste än att hon, en utfattig emigrant, hade kommit från Belgien eller Holland. I detta sammanhang blev nu Torbern Oxe misstänkt, berättar Svaning. Man mente, att han sänt Dyveke några tidigt mogna, förgiftade körsbär; det troddes allmänt, att det var av dem hon tagit sin död. Men Torbern Oxe friade sig något så när inför konungen. Kort därefter hölls dans på slottet. Konungen kom bort till herr Torbern. »Inga omsvep längre», sade han, »utan sägen oss nu, Torbern: är det ändå inte som skrivaren, han som blev hängd, ingav oss, att I haven stått efter Dyvekes gunst?» Torbern Oxe förlitade sig på sitt goda samvete, säger Svaning; han mente, att han genom att rödja Dyveke ur vägen gjort konungen en välgärning, inte en förnärmelse, och svarade halft på skämt, att han visserligen stått efter Dyvekes gunst, men aldrig kommit henne nära. Konungen bröt omedelbart samtalet. Hans ansiktsuttryck förvreds. En av de närvarande steg fram och viskade Torbern i örat: en djävul har lagt försåt för dig.

Konungens vrede steg. Hans tankar välvde hit och dit. Örontutare kom till. Och en dag fick riksmarsken Mogens Göje befallning att sätta Torbern Oxe i fängelse. Målet bragtes för riksrådet. Konungen begärde dom på Torbern.

Riksrådet tog del av målet. Det frikände den anklagade. Domen motiverades med att intel straff är föreskrivet i lagarna för blotta avsikten. Konungen blev mer och mer förtörnad. »Om vi», föll hans ord, »haft så många vänner i riksrådet som Torbern anförvanter, hade vi fått en annan dom». Några bönder från Solbjerg blev tillkallade; det stacks fyra spjut i marken utanför slottsporten; slottshövitsmannen fick befallning att låta bönderna gå innanför och fälla dom över Torbern Oxe. Bönderna gick innanför; profossen gav

besked om anklagelsen. Och bönderna fällde domen: »vi döma icke Torbern, hans egna gärningar fördöma honom». Konungen tog omedelbart i övervägande, vilket straff som skulle utkrävas, dödsstraff eller annat.

Svaning är nu hunnen fram till hur den påvlige legaten Angelus Arcimboldus och med honom hela riksrådet och ännu andra, drottning Isabella och hovfruntimret gick i förbön hos konungen för Torbern Oxe. Alla föll på knä; suckar och tårar, ingenting hjälpte. Konungen var obeveklig.

Den 29 november föll Torbern Oxes huvud ute i Rosengården. Vägen dit togs över Höjbro. Munkarna från Heligeist mötte här med hostian. Torbern föll på sina knän och bad till Gud, att han måtte förbarma sig över honom och hans vän Knud Pedersen till Tim, som förtörnat konungen av samma grund som han själv. Men rättsbetjänten fick honom på fötter igen och förde honom vidare till avrättsplatsen. Profossen stod fram och utropade hans brott. Med blicken fast, utan att rädas, bytte Torbern Oxe detta livets skröplighet och elände mot ett bättre liv och blev begravnen hos gråmunkarna i Köbenhavn.

Torbern Oxes avrättning, slutar Svaning, satte sinnena i uppror mot tyrannen. Man började frukta samma hårdhet för sig själv, som man sett övergå Torbern. Konungen betogs av rädsla för rebellion. Han såg sig om efter ett medel att förekomma denna. Och så hände det sig en natt, att väktarna uppe på slottsmuren i Köbenhavn, såg ljus lysa över den hängde skrivaren. Konungen gav order, att om detta upprepades nästa natt, skulle han själv underrättas. Natten kom; det gick bud till konungen och från slottsmuren såg nu också denne ett sken som av ett tänt ljus. Han befallde, att skrivaren skulle tagas ned ur galgen och med process och ära föras in i staden och jordas på Frue kyrkogård. Men inte ens detta fick sinnena att falla till ro ifråga om Torbern Oxes avrättning.

I den framställning Svaning här gett är den organiska enheten i berättelsen omsider vunnen. Historien om skrivaren har blivit ramen kring det hela. Därinnanför tecknar

sig i markerade färger och levande åskådlighet scen på scen i slutet händelsekedja. Renaissancens novell fann i Norden en karg jordmån. I Svanings berättelse har den för en gångs skull — en novell om ont tal, stulen lycka, giftmord, process och bödelsvärd — slagit fast rot och gått i blom. Hur har denna novell i dess olika delar utformats?

Ett antal parallellställen är egnade att här ge ledning.

Paulus Eliæ.

S. 32. Anno domini. 1516. suspensus est *ob furti suspicionem* quidam *Joannes scriba*, regi Christierno olim charissimus, qui cum nimia libertate sua ac *vana regij fauoris præsumptione* multos offendisset, precipue *uero Torbernum Oxe arcis Haffniensis prefectum, regis concubine*, nomine *Columba*, uehementer charum. Eiusdem concubine odio periclitatus est in profesto diui Martini.

S. 21. Eodem anno (∴ 1494) suspensio periit *ob furti et peculatus* maxime *suspitionem* quidam *Andreas scriba* . . . vltio condigna . . . elationis, qua adeo *inflatus* erat principis *fauore* . . . vt . . . contemneret vniversum regni magistratum sacrum et prophanum.

S. 34. Illos (∴ Chanutum Petri et Torbernum Oxe) pertinaciter aiebat ueneno tincta *cerasa* egrotanti scorto *misisse*, vnde perierit.

S. 34. Periit autem in profesto beati Andree, *frustra* pro

Svaning.

Anno . . . 1516 . . . *scriba* . . . nomine *Ioannes* . . . *ob peculatus suspicionem* . . . 10. die Novembris . . . in crucem agitur . . . *Vana* . . . *regii fauoris præsumptione* homo levis uehementer *inflatus* alios omnes *cujuscunque dignitatis seu conditionis* essent in aula . . . despiciere cœpit, maxime *uero Torbernum Oxe, prefectum arcis regie*, calumniose circumueniendo at regem detulit, quod cum *Columbula*, ipsius *regis concubina*, in thorum regium coniecta, liberius collusisset.

Inter hæc Torbernus in *suspitionem* venit, quod *Columbulæ cerasa* præmatura, sed medicata dono *misisset*, ex quorum esu infectam esse ac diem obiisse vulgo creditum est.

D. Angelus Arcimboldus legatus . . . atque cum eo uni-

illius uita rogantibus . . . principem *D. Angelo Arcimboldo legato, uniuerso quoque regni magistratu ac magno choro nobilissimarum* feminarum inconsolabiliter flentium ac gementium, inter quas *etiam regine Isabelle preces* contempte sunt, magno non ipsius tantum sed *omnium presentium rubore*.

S. 30. Si Christiernus secundus huius patris sui *uestigia* fuisset insequutus, nunquam . . . profligatus.

S. 43. *Tyrannus* factus . . .

Ligurinus.

An non pudit *ob* causam tam *leuem* . . . *virum tantum* fato tam crudeli perdere?

Paulus Eliæ.

S. 43. Tam erat illius . . . famosa facta, ut quisque sibi *timeret* quod aliis uiderat accidisse.

Krönikan till Christian III:s död.

Nu haffde Thorbern Oxe tilforn ladet henge en schriffuere wid naffn Hans schriffuere . . . Och effter der sagdis, at mand saa huer nat som it liuss brende offuer gallien, meentis, at hand waar wskyldigh . . . Strax der effter loed hand tage Hans schriffueris krop ned aff gallien och met process och ære føre ind y Kiøbenhaffn och iorde.

versus regni senatus . . . eliguntur . . . cui *nobilissimarum* . . . matronarum ac virginum *chorus* maximus attribuitur, quæ . . . av eo (∴: rege) contenderunt, ut . . . ignoscat, ejulantes atque uberrime profundentes lacrymas . . . Repudiatis . . . *præcibus* . . . *etiam Isabellæ reginæ* . . . maximo *omnium* hominum cum *rubore* tam absentium . . . quam *præsentium* . . . *frustra* supplicabant.

Asserentes illum relictis *uestigiis* paternis

prorsus in gravem degenerasse *tyrannum*, quod . . .

ob leve crimen . . . *tantum virum* sustulisset.

Voluntates ordinum . . . a se alienavit . . . *pertimescentium* eandem in se severitatem . . . quam conspexissent in Torbernum.

Scriba . . . nomine Joannes . . . agente contra ipsum . . . Torberno Oxe . . . in crucem agitur . . . Noctis tempore clare lucere super suspensum scribam lumina ex arce conspiciantur . . . Rex . . . per ea . . . innocentiam ejus probare conatur . . . Scribam de cruce depositum honorifice solennique processione . . . in civitatem introduci atque . . . sepeliri jubet.

Det framgår av dessa parallellställen, att Svanings litterära huvudkällor varit Paulus Eliæ, vilken han synes ha haft tillgänglig i utdrag, och krönikan till Christian III:s död. I nära, delvis verbal anslutning har Svaning på grundval av Paulus Eliæ utformat sin karakteristik av Hans skrivare, utpenslat den påvlige legatens, riksrådets, drottning Isabellas och andras inskridande för att rädda Torbern Oxe, därtill också tecknat den politiska ställningen efter avrättningen. Karakteristiken av skrivaren har i detta sammanhang vidare utbyggts genom att på skrivaren överföra vad Paulus Eliæ har om en annan skrivare, den av konung Hans 1494 hängde skrivaren Anders. Lika fritt är tillvägagångssättet vid teckningen av den politiska ställningen efter Torbern Oxes avrättning. Vad Paulus Eliæ under 1522 ger som bakgrund för Christiern II:s fördrivande: konungens omvandling till tyrann, allas skräck för att vad man sett övergå andra skulle komma att övergå en själv, flyttas utan vidare tillbaka till 1517; det framställs som den direkta följderna av avrättningen. I den prekära situation, som på detta sätt tillskapats, har det för Christiern II gällt att bringa sinnena till ro. Övergången är därmed given till vad Svanings andra litterära huvudkälla, krönikan till Christian III:s död, har att berätta: undret över galgen med skrivarens lik, likets nedtagande, dess införande till Köbenhavn och jordande. Svaning översätter noga sin källa, men omlägger samtidigt i anpassning till de nyskapade förhållandena väsentligen sammanhanget. Torbern Oxe förblir som i krönikan den som låtit verkställa skrivarens hängning. Men medan i krönikan undret över galgen till tiden ligger före Torbern Oxes avrättning och här blir förevändningen till denna, flyttar Svaning det resolut till tiden efter. Undret får därmed den verkan och betydelse, som kräves. Det blir i den prekära situationen beviset i konungens hand för den avrättade slottshövitsmannens skuld, medlet att söka bringa sinnena till ro.

Parallellställets betydelse inskränker sig emellertid inte till det här sagda. De för vidare.

Svaning arbetar i sin framställning med två i varandra

infiltrade ledmotiv. Det ena förekommer i större delen av den tidigare litteraturen: giftmordsmotivet. Att det hos Svaning närmast har sitt ursprung från Paulus Eliæ, synes otvivelaktigt. Torbern Oxе beskylles hos bågge för att ha sänt Dyveke förgiftade körsbär, av vilka hon tagit sin död. Han lyckas enligt Svaning något så när fria sig från misstanken för giftmordet inför konungen. Men författaren frikänner honom därför inte för beskyllningen. Då konungen frågar Torbern Oxе, om han stått efter Dyvekes gunst, låter han honom ge sitt svar »förlitande sig på sitt goda samvete, utan att frukta någon fara, efter som han mente, att han genom att rödja Dyveke ur vägen hade gjort konungen en välgärning, inte en förnärmelse». Det andra ledmotivet i Svanings framställning är kärleksförhållandet till Dyveke. Wolfgang von Utenhof hade tidigare i sin historiska deduktion låtit konungens beskyllning i denna punkt leda till Torbern Oxes undergång. Deduktionen var för Svaning okänd. Hur har motivet tillkommit hos denne?

Ett av parallellställena torde här ge ledning. Enligt vad Paulus Eliæ säger i sin framställning, har Hans skrivare förtörnat många, särskilt Torbern Oxе, som var »konungens älskarinna Dyveke vehementer charum». Det sista ordet har genom adverbet stark accentuering. För betydelsen har man att taga i betraktande vad som omedelbart förut i superlativ form säges om skrivaren själv: regi charissimus, väl liden av konungen. Svaning låter i anslutning till Paulus Eliæ skrivaren på liknande sätt nedsätta alla och envar, särskilt Torbern Oxе. Orden vehementer charum är emellertid borta. Istället har Svaning på denna plats scenen med det alltför fria spel, som Torbern Oxе skall ha gjort sig skyldig till i den kungliga sovkammaren »med konungens älskarinna Dyveke»; genom att meddela härom är det som skrivaren inför konungen nedsätter Torbern Oxе. Med andra ord: skrivaren nedsätter denne såsom mäktiga väl liden av Dyveke och detta mäktiga väl liden har omformats till situationsbilden i sovkammaren. Från denna dras så tråden över samtalet

mellan konungen och Torbern Oxe vid festen direkt till den senares undergång.

Den inblick, som här getts i de tillvägagångssätt Svaning gjort bruk av, då han skrev historia, torde vara av betydelse utöver det enskilda fallet. Metoderna är förhärskande i renässansens historieskrivning. De skiljer sig föga eller intet från de kompilerande och konstruerande metoder, som de isländska historieberättarna och Saxo tidigare tillämpat. De går igen också i en senare tids historieskrivning.

Att utanför paralellställena söka fastlägga ursprunget till de övriga nya inslagen i Svanings framställning, låter sig endast på ett par punkter göra. Brevdateringar låter oss följa Christiern II på en resa, som han 1516 företog till Jylland¹. Svaning har hört om denna resa. Hans tidsbestämning för konungens återkomst till Köbenhavn är fri fantasi. Till skrivarens historia knyter han berättelsen om ett brev, i vars innehåll dolde sig skrivarens dödsdom och som denne själv fick ordre att överbringa till sin baneman. Motivet har flera gånger förut använts i dansk historieskrivning, tidigast i Knut den stores historia. Dess upprinnelse är utan vidare klar: Uriasbrevet i Samuels bok.

En central punkt i Svanings framställning är handläggandet av Torbern Oxes mål inför riksrådet, dettas frikännande, konungens uppfattning av den dömande församlingen. Hans Mikkelsens brev till Christiern II den 21 april 1527 var Svaning obekant. Svanings framställning överensstämmer inte desto mindre med brevet.

Med Svanings framställning av Dyveke och Torbern Oxe är stoffet i huvudsak uttömt, motivutvecklingen avslutad. Huitfeld knappast mera än översätter Svaning. Förändringarna inskränker sig till en och annan uteslutning eller omflyttning, ett par tre tillägg ur krönikan till Christian III:s död, några anekdoter. »Hade Torbern också en hals tjock som en tjurhals, han skall dock mista den», berättar

¹ Jmfr Regesta dipl. hist. Dan. I: 1, 661 ff.

Huitfeld på ett ställe, att konungen sagt till riksrådet. Huitfelds förlaga bör här ha varit på latin, den felaktiga översättningen av ordet taurus har kommit ordspelet att gå förlorat. På ett annat ställe heter det, att biskop Ove Bilde efter Torbern Oxes avrättning kom bort till kung Christiern och sade honom, att »han därmed hade gjort sig en ond gerning och bragt sig allt ridderskapet på halsen, så att konungen däröver begynte att frukta sig». Anekdoten synes fotad på släkttradition. På ett tredje ställe säges om en av de bönder, som var med på tinget utanför slottsporten: »En av dessa bönder levde ännu i vår tid. Kung Christian den tredje hade gett honom hans underhåll under hans livstid. Åkte alltid med en kärra till Köbenhavns slott. Där fick han sitt underhåll». Möjligen ligger här något upplevat bakom.

II.

Det källstoff, som föreligger till historien om Dyveke och Torbern Oxe är framlagt, utvecklingen klargjord. Förutsättningen är given för bedömande av stoffets historiska värde.

Den tidigare forskningen har utgått från källstoffet sådant detta möter i sin sista utvecklingsfas, hos Johannes Svaning. Kombinationen: Dyveke—Torbern Oxe, till vilken fogats Hans skrivare, har utan vidare godtagits. Svarar denna kombination till vad som verkligen varit?

Två beskyllningar mot Torbern Oxe binder i litteraturen hans historia till Dyvekekatastrofen och för till hans undergång: beskyllningarna för giftmord och för ett kärleksförhållande till Dyveke. Av dessa framträder beskyllningen för giftmordet sex år efter Dyvekes död och går sedan som en röd tråd genom litteraturen. Källan är en politisk stridskrift, en pamflett mot Christiern II. Beskyllningen framställles bottna i en lös misstanke hos konungen. Först hos Svaning skymtar en realitet bakom. Det är vidare att märka, att teorien om ett giftmord tidigare framträtt. Men giftmör-

daren är då en annan. Torbern Oxe har insatts i dennes ställe. Vad åter angår kärleksförhållandet, dyker även detta först upp i en politisk stridsskrift mot Christiern II. Det sker rent sporadiskt, ett tjugotal år efter händelsen. Beskyllningen framställs även här vila endast på en misstanke hos konungen. Ett trettiotal år senare, omkring 1570, föres kärleksförhållandet ånyo in i händelseförloppet. Det berättas då, att Torbern Oxe groft förgripit sig på Dyveke. Berättelsen vilar på konstruktion, och ur denna konstruktion utvecklar sig motivet vidare. Giftmord och kärleksförhållande flyter därefter samman. De blir hos Svaning ledmotiven i hans berättelse om Torbern Oxes undergång.

Historieforskarens uppgift skiljer sig ofta endast föga från en undersökningsdomares, och i själva verket finns det ingen anledning, varför den ene skulle gå mindre försiktigt tillväga än den andre. I grunden låter sig med de vittnesmål, som föreligger i målet Dyveke—Torbern Oxe, inte ens kombinationen mellan de två huvudpersonerna fastställa. Stoffets upprinnelse och tendens, det lösa innehållet, giftmordets överflyttande från en tidigare förövare på Torbern Oxe, kärleksmotivets sena och sporadiska framträdande ger knappast en sannolikhet. Att under sådana omständigheter följa den tidigare diskussionslinjen och söka fastlägga, om Torbern Oxe var giftmördare eller Dyvekes älskare, till äventyrs båda-dera, skulle endast vara att bygga nya hypoteser på ett redan överbelastat gungfly.

Men liksom ifråga om kombinationen: Dyveke—Torbern Oxe, sviktar också grundlaget för att knyta Hans skrivare till Dyvekekatastrofen. Endast långsamt har här stoffets utveckling ägt rum. I själva verket är det först i Svanings framställning, ett femtiotal år efter händelsen, som skrivarens onda tunga får betydelse för katastrofen och göres till själva bakgrunden för denna.

Det framgår av det sagda, att vad man i berättelserna om Dyveke och Torbern Oxe kan gripa är motivutvecklingen. Endast i en punkt: Torbern Oxes mål inför riksrådet, är det möjligt att utöver de rena data nå fram till faktici-

teten i händelseförloppet. Överensstämmelsen mellan Svaning och Hans Mikkelsen är här avgörande. Fråga är, i vad mån en närmare undersökning av rättegångsförfarandet mot Torbern Oxen möjligen skulle kunna ge några nya ledtrådar för rekonstruktionen.

När Svaning berättar om målet mot Torbern Oxen inför riksrådet, inflikar han, såsom tidigare framhållet, en uppgift, om hur den friande domen var formulerad. Från riksrådet skall målet ha passerat vidare till ett bondeting. Även här har Svaning domsformuleringen. Vad säger oss dessa domsformuleringar?

Enligt Svaning frikände riksrådet Torbern Oxen under anförande, att straff är ingen föreskrivet i lagarna för blotta avsikten — *cogitationis poenam nulli in legibus præscriptam esse*. Man har tidigare aldrig gjort sig klart, om detta endast är ett uttryckssätt på fri hand eller ett uttryckssätt i anslutning till gällande rätt. Det senare är fallet. Tankegången är hämtad ur den romerska rätten; uttryckssättet sluter sig verbalt till ett ställe i denna. Det säges i *Digesta: cogitationis poenam nemo patitur* — ingen lider straff för blotta avsikten. Är domsformuleringen hos Svaning riktig, bör väl alltså målet ha handlagts efter romarrätten. Men formuleringen är allmänt hållen och ett bestämt brott kan inte utläsas ur den. *Cogitatio* är den verksamma, men ännu inte till målet hunna deliktiska viljan, motsatsen därtill den fullbordade orätten, *iniuria consummata*¹.

Går man vidare till böndernas domslut, lydde detta enligt Svaning: vi döma icke Torbern, hans egna gärningar fördöma honom — *Torbernum non judicamus, sed propria ipsius opera eum condemnant*. Även dessa ord är — vad redan Bricka och Johannes Steenstrup visat — en formel.

Formeln är uråldrig och tillhör inom nordiskt lagområde i äldre tid Jylland. Den måste anses förutsatt i början av 1200-talet i Slesvigs äldsta stadsrätt § 17: nu står tjuv

¹ 1. 18 D. 48, 19. Jmfr Mommsen, *Römisches Strafrecht*, 95 f.

bunden på tinget; är tjuvgodset nog högt i värde att så kräva, må han hängas och av ingen fördömas — fur ligatus in placito, si quantitas furti exegerit, suspendatur et a nemine condempnetur. Detta stadgande går igen i stadsrätten för Flensburg från slutet av 1200-talet; det heter här i § 114 för samma fall: engi scal ham for dømæ. I Aabenraa stadsrätt, stadfäst 1335, har § 117 lika lydelse som § 17 i den för Slesvig; den plattyska redaktionen från det 15. århundradet säger: efft ein achterbunden Deef kumpt tho Dinge, nemandt schall ehne uordomen. I alla dessa bestämmelser har stadgandet avseende på tjuv med tjuvgodset bundet på ryggen, med andra ord på allmänt kunnigt, notoriskt tjuvnadsbrott. Gällande kraft för hela det jylländska lagområdet fick stadgandet redan i Jydske Lov 1241. Det heter här under närmare ingående på själva det processuella förfaringssättet: Givær nokær man annæn thjufsak, ok takær hanum nokæt i hændæ, tha bindæ thæt å hans bak oc føræ hanum til things ok andvorthæ hanum i hand kunungs umbothsman. ok umbothsman havæ things dom um hvat han havær forgørt mæth dylik styld. Havær han stolæt half marks kostæ eth meræ, tha må umbothsman hængæ hanum utæn dom, ok havær thær ækki synd af, for thy at hans gærning havær hanum fordømd, ok han latær hanum hængæ for rættæns sak ok kunungs våld ok æi for hæfnd ¹.

Det är bekant, att Jydske Lov med tiden blev begagnad som rättskälla även i det östliga Danmark, till sist i den utsträckning att den i själva verket var på väg att i vissa delar uttränga de andra landens lagar. Man finner också, ehuru utan direkt hänvisning, den här ifrågavarande bestämmelsen använd i fyra själländska underrättsdomar från 1617, 1618 och 1622 ², Domarna är fällda över tingförda tjuvar. Brottet har genomgående ansetts notoriskt, och egen

¹ Jydske Lov 2: 87—88. — Jmfr Johs. Steenstrup i Danske Samlinger II: 5, 276 ff.

² Jmfr Bricka i dsk Hist. Tidsskrift IV: 5, 21 ff.

bekännelse, ett av medlen, genom vilka ett brotts notorietet fastslogs, kan i varje fall i tre av målen konstateras.

Den av Svaning anförda formeln: vi döma icke Torbern, hans egna gärningar fördöma honom, har sålunda varit i bruk vid tiden för Torbern Oxes process. Den har i motsats till formeln i riksrådsdomen avseende på bestämt brott: tjuvnadsbrott, närmare angett, notoriskt sådant. Enligt Jydske Lov innebär den vidare livsstraff. Exekutionen av detta kräver ingen dom. Den dom, som kräves, är endast en dom, vilken med utgångspunkt i brottets notorietet fastslår det stulnas värde till halv mark eller mer.

Det uppstår då spørsmålet, om formeln ifråga är ursprunglig, med andra ord, om den verkligen kommit till användning i processen mot Torbern Oxe. För att nå svaret, restituerar vi det processuella sammanhang, i vilket den är insatt.

En adelsmans forum var i ett mål som Torbern Oxes riksrådet. Det heter i Christiern II:s handfästning, att när konungen eller hans fogdar har något tilltal till »gode män», som i rikets råd eller utområds äre, skall de tilltala dem för allt rådet, evad sak det är, antingen jord eller annat, om det är »på våra och kronans vägnar»¹. I full överensstämmelse härmed har det varit som kung Christiern inför riksrådet reste tilltal mot Torbern Oxe. Riksrådet frikände. Domslutet var definitivt. Men fanns då ingen möjlighet att med stöd i gällande rätt komma vidare? Endast i ett fall var detta möjligt: för den händelse brottet var sådant att en exekution utan dom kunde företagas. Vägen var endast en: den i Jydske Lov företecknade. Efter riksrådets friande dom är det tydligen också denna väg kung Christiern följt. Han har låtit sin ombudsman, enligt Svaning befallningsmannen på Köbenhavns slott, sätta en tingsrätt av bönder, som det säges från Solbjerg, vilket låg under slottet. Tingsrätten uttalade, att den inte dömde Torbern, men att hans egna gerningar fördömde honom. Vad som därmed fast-

¹ Aarsberetn. fra det Kongel. Geh. Arch. II, 60.

slogs var med utgångspunkt i notoriskt tjuvnadsbrott, att det stulna hade ett för livsstraff kvalificerat värde. Riksrådets dom var skjuten åt sidan, men landets urgamla kodifierade rätt skedd fyllest. Kung Christiern har menat, att livsstraff, trots riksrådsdomen, kunde och skulle uttagas.

Det framgår av vad här anförts, att det tillvägagångssätt, som kan rekonstrueras ur riksrådets frikännande och den Svaningska formeln om de egna gerningarna som fördöma, processuellt bildar ett tvunget och intimt samhörande helt: formelns användning är betingad av processens utgång i riksrådet. Men ett brott av den art, som bondetingets dom förutsätter, är okänt inom hela litteraturen om Torbern Oxe. De brott, för vilka denne beskylls och lider döden är helt andra: giftmord och kärleksförhållande till Dyveke. En sak torde här vara säker: den processuellt nödvändigt betingade formeln, som så helt är främmande för den omgivning, i vilken den insatts, kan inte på fri hand ha tillskapats av Svaning eller någon hans föregångare. Den bör och måste vara ursprunglig.

Det torde inte låta sig göra att på liknande sätt som här framdraga skäl och grunder för att den formel, som enligt Svaning använts i riksrådsdomen, är ursprunglig: formelns allmänna innebörd avskär här möjligheten. Men med utgångspunkt i den andra formeln öppnar sig, sedan dess ursprunglighet fastställts, så mycket säkrare utsikt. Torbern Oxe har jemlikt Jydske Lov lidit döden som notorisk tjuv.

Frågan är nu, om undersökningen med problemets nya inställning låter föra sig vidare.

Den nya inställningen ger ett tidigare obeaktat dokument betydelse. Dokumentet är här förut citerat. Det är daterat fredagen efter Allhelgonadag (1524 eller 1525) och innehåller en berättelse om ett samtal mellan den kunglige sekreteraren Peder Willadsen och riksrådet Johan Oxe, Torbern Oxes broder. För all säkerhets skull blev dokumentet uppsatt i två lika lydande exemplar. Herr Johan tog det

ena, sekreteraren det andra. Det senare, ännu bevarat, hamnade regelrätt i det danska kansliets arkiv.

Samtalet har rört sig om Torbern Oxes ekonomiska mellanhavanden med konungarna Hans och Christiern. Det var föranlett av ett krav från Frederik I:s sida. Johan Oxé uttalade under samtalet, att kung Hans fick en gård av Torbern Oxé på Låland för 1500 mark — en ännu bevarad regest å skötebrevet visar, att detta skedde 1512¹. Efter kung Hans' död blev kung Christiern hans arvinge. Torbern Oxé förnöjde då denne några penningar, vilket »herr Johan säger sig att vilja bevisa med brev och sigill». Processen mot Torbern följde. »Då sände», heter det, »herr Johan Oxé bud till konung Christiern och sade honom själv, som han vill bevisa, att han icke ville svara till någon räkenskap eller gäld efter sin broders död, med mindre än konung Christiern ville låta hans broder så länge leva, att han kunde själv göra räkenskap för vad han blev konung Hans eller konung Christiern pliktig med rätta. Då sade konung Christiern, att han var ingen räkenskap begärandes av herr Johan Oxé. Och sedan konung Christiern hade låtit Torbern Oxé döda, då sände konung Christiern herr Johan Oxé ett Torbern Oxes öppna beseglade brev på 4000 mark. Då svarade herr Johan Oxé därtill och sade, att om hans broder Torbern icke fyllest gjort hade konung Hans eller konung Christiern, då ville han gärna göra vad hans nåde kunde tänka själv, herr Johan Oxé var hans nåde pliktig. Och sedan haver herr Johan Oxé betalt honom det och 3000 mark därpå än yttermera än hans broder var skyldig».

Det framgår av detta samtal, att Johan Oxé velat ha saken framställd så, att i själva verket konung Christiern vid tiden för Torbern Oxes död varit dennes debitor. Johan Oxé har under hot att annars frångå gälden och därmed arvet, hemställt om en räkenskapsuppgörelse före broderns avrättning, men kungen förklarar, att han ingen räkenskap begärde av Johan Oxé. Inte desto mindre har

¹ Ældste danske Archivregistraturer IV, 33.

konungen efter avrättningen presenterat Johan Oxé en be-seglad revers av den döde på 4000 mark. Johan Oxé har likviderat denna. Senare har konungen låtit avfordra ho-nom ytterligare 3000 mark. Något tvivel, att uttalandena i Johan Oxés framställning fallit som de refereras är uteslutet. Christiern II framstår i detta samtal som tyrannen.

Förståelsen av ett dokument är alltid, mer eller mindre, beroende av det sammanhang, i vilket det hör hemma. Hur ter sig detta samtal, när de punkter det omhandlar, insättes i ramen av den process, som här kunnat klarläggas?

Första akten var, som ofta nämnt, målets föreläggande för riksrådet. När Christiern II beordrade detta steg, ligger det däri, att han måste ha förutsatt en fällande dom, och att denna dom skolat ge honom all den ekonomiska ersätt-ning, på vilken han kunde göra anspråk. Insättes nu första delen av Johan Oxés framställning i detta sammanhang, har konungens svar, att han ingen räkenskap begärde av Johan Oxé, varit naturligen grundat i förhållandena.

Den andra akten utspelades för bondetinget. Med riks-rådets frikännande var läget nu helt förändrat. När bonde-tinget uttalade: vi döma icke Torbern, hans egna gerningar fördöma honom, var med utgångspunkt i tjuvnadsbrottets notorietet dess kvalitet såsom svårare brott fastlagd. Enligt Jyske Lov låg däri rätten för konungen att utan vidare taga den brottsliges liv. Men var därmed de rättsliga kon-sekvenserna av tjuvnadsbrottets notorietet slut? Det heter i Jyske Lov, andra boken, § 107, att om en man gær with tiwfnæth a thingi æth hittæs i hans hæfth, tha faræ han swo sum andræ thivvæ oc konung takæ hans houæth lot. Även Torbern Oxés huvudlott var alltså förbruten till ko-nungen. Rätten att här taga var emellertid avhängig av ett villkor. Innan exekution var möjlig, krävdes dom. Likaväl som i samband med rikshovmästaren Povel Laxmands hög-förräderimål 1502¹ har det varit riksrådet, som hade att avkunna denna. Men en dylik dom har efter det tidigare

¹ Diplomatarium dioecesis Lundensis VI, 82 ff.

frikännandet inte stått att få. Det nya läget har då utlöst sig i att Torbern Oxes revers på de 4000 marken presenterats.

Vi insätter nu sista delen av Johan Oxes framställning i det givna sammanhanget. Även här passar denna, om också på helt annat sätt än Johan Oxe själv velat låta förstå, som hand i handske. Kung Christiern har efter Torbern Oxes död presenterat honom reversen på de 4000 marken. Johan Oxe fann det inte längre motiverat att frångå gälden och arvet efter brodern. Han inträdde som dennes huvudarvinge¹. Reversen blev likviderad. Men genom arvet var Johan Oxe för framtiden inom konungens räckhåll. Med ett nytt riksråd och konungens stigande maktfullkomlighet stod han risken att kunna mista vad han mottagit i arv efter brodern. Det brott, för vilket Torbern Oxe avrättats, har tydligen inte varit allmänna bekant. Han har också risikerat, att detta kunde bliva fallet. Okänt av vad grund har konungen avfordrat honom ytterligare 3000 mark. Johan Oxe har måst likvidera även dessa.

Dokumentet från fredagen efter Allhelgonadagen ger sålunda, insatt i sitt sammanhang, en helt annan belysning åt förhållandena än det betraktat endast för sig själv, kan synas ge vid handen. Samtidigt ger det i sin ordning genom den fulla samhörigheten med processen mot Torbern Oxe ett nytt stöd åt innebörden och gången i denna. Det klarlägger till sist också de materiella konsekvenserna av processens utgång.

Med den undersökning, som här verkstälts ifråga om rättegången mot Torbern Oxe, har det inte lyckats att närmare fastställa det brott, för vilket han frikändes av riksrådet. Men rättegångsförfarandet i dess övriga delar har klarlagts. Den väg, som blivit följd, har man funnit utstakad i den gällande rätten. Handfästningen åstadkom, att målet anvisades riksrådet till handläggning. När riksrådet frikände, inträdde notorietetsförfarande enligt Jydske Lov. Det brott, som påbördades Torbern Oxe och för vilket han

¹ Jmfr Thiset i Danmarks Adels Aarbog under släkten Oxe.

led döden, faller helt utanför de brott, om vilka de berättande källorna förmåler. Brottet var oärligt brott: tjuvnadsbrott. Den straffade upphörde att som tiden uttryckte det, vara »mand des bedre».

Resultatet understryker de berättande källornas historiska obrukbarhet. Men ett är att klarlägga arten och handläggningen av ett brott, ett annat att konstatera, om den dömda verkligen varit skyldig. Var Torbern Oxe skyldig? Materialet tillåter här inte något bestämt svar. Christiern II:s belackare och fiender, alltid i majoritet, har förnekat det. Hans Mikelsen och med honom Christiern II själv har i riksrådets friande dom sett en uppenbar orättfärdighet.

Dyveke var borta. Vad mente modern, Sigbrit, om katastrofen?

Sigbrit har aldrig varit i tvivel om att dottern blivit mördad. Och hennes misstankar gick i bestämd riktning. Hon sade: »ingen på jorden är skuld i min dotters död utom herr Erik av Trondhjem». Hon mente naturligtvis inte, att ärkebiskopen av Trondhjem var giftblandaren. Men hon har tänkt på hans sändefärd till Nederländerna, då han hämtade Isabella av Burgund. Och hennes tankar har säkerligen gått vidare. Hon har vetat att förskaffa sig en avskrift av ärkehertig Karls instruktion för de nederländska sändebuden från året efter; den ligger ännu i det danska kansliets arkiv. Hon läste i denna instruktion inte blott om den inställning »alla i kungariket Danmark» hade till dotterns förbindelse med Christiern II. Hon fick därav också veta, att om man inte kunde få Dyveke att lämna landet, skulle man »kosta vad det kosta ville, spela henne ett groft streck» — *quoiqu'il coûte, l'on lui fera une grosse finesse*¹.

Det stora spørsmålet efter Dyvekes död var, om Christiern II skulle låta Sigbrit falla. Det var detta, man beräknat. Men

¹ Dipl. Norv. I, 768; A2: Christiern II og Dr. Elisabeth 1506—23. Dska Rigsark. — Jmfr Allen, II, 326 f.

beräkningen slog fel. Sigbrit föll inte. Hon tog nu i stället som aldrig förr makten i Danmark, snart också i Norden.

Dyvekekatastrofens betydelse ligger här. Riksråd och adel, som Sigbrit fann stå bakom, hade inte längre någon skonsamhet att vänta. Hennes vilja att skapa ett nytt samhälle tog form och gestalt. Christiern II:s historia gled in i sitt stora skede.

Källställen.

Frederik I:s handfästning. Viborg 26 mars 1523 (Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 68).

Jtem thesligeste mod hans nadis rodz dom loed halsshwgge velbwr dwg swennd Torbernn Oxe, thesligeste jvncker Hanns.

Rikets råds artiklar mot konung Christiern. (Missiver og obne breffue 1524—1532. Danske Registre. Rigsark. Köbenhavn.)

Fol. 349.

Item loedt handt halshwgge welbyrdughæ mandt Torbern Oxæ endt dogh Danmarckes Riiges Raadt domptæ hannom qwiith oc en medt hannom en Riddersmantz mandt szom hedt Jvncker Jehann.

Fol. 350.

Jtem loedt handt griiffwe Erlighæ og welbyrdighæ swendt Knudt Pedersszen aff thym och sætthe hannom i thorn och fengsell fore handt haffde thiendt hanss nadæ wtj langh thiidt medt throskap och Inghen sagh haffde thiill hannom wthen giordæ thalæ szaa handt skulle forgiffwidt Dübeckæ szom menighæ mandt witherligh ær at løghen wor.

Manifest mot konung Christiern. U. d. (Huitfeld VII, 285.)

Ligeruis hand ocsaa den Erlige oc Velbyrdige Torben Oxe, en Riddermands Mand, ynckeligen til Skam oc Spaat paa den Wblyferdige Quindis Løgnactige Beretning, haffuer ladit halshugge, Menendis at hand skulde haffue met Giffit omkommet fornæffnde Sibritz Dotter, Alligeuel hand haffuer været Wskyldig, Oc aff Rigens Raad faar saadan Tiltale er frj giort.

Manifest mot konung Christiern. Roskilde 8 juni 1523. (Tryckt samtida översättning till tyska av föregående. Gemeinschaftl. Arch. III. IV. 8. Rigsark. Köbenhavn. Konc. sammastädes. Tyske Kancelli I. A. — 1670. x.).

Dergleichen auch den Erbaren vnd vehsten Torbarn Oxenn, vmb das er von seyner kuniglichen wurden beschuldiget, alsze hette er gedachten Sibrechten tochter mit boszer gyfte vorgeben, des er doch vnschuldig befunden, von dem gemeynen reichs Rathe, seiner zcu spruch, ledig vnd frey erkanth, erbarmelichen zcu smahe vnd hone des deneschen adels, vff lügenhafftige berichtung des scheutlichen weibs, enthaupten lassen.

Pius Servilius Ligurinus: Defensio principis illustrissimi et potentissimi domini Frederici etc. in immodestiam et maledicentiam Christierni regis etc. (Gemeinschaftl. Arch. Reg. III. IV. 8. Rigsark. Köbenhavn). A 11—12.

Regnorum quoque consiliarios quosdam absolutos crimine supplicio affecisti vltimo. Thorbanum Oxium virum nobilem, quem agente te status regni Danici iure adversus te vt insontem absoluit, muliercularum summe uiarum tu, quorum maior tibi proceribus omnibus authoritas, persuasione, capitis supplicio abstulisti, toto equestri ordine indolente. An non puduit ob causam tam leuem et fictam potius quam veram nec inter bonos nominanda virum tantum fato tam crudeli perdere?

Johan Oxes framställning av Torbern Oxes och hans egna ekonomiska transaktioner med kungarna Hans och Christiern (Danske Kancelli: Diverse n:o 47 aa. Gml. Signum Reg. 10, Chr. II Nr. 31 a. Rigsark. Köbenhavn).

Her Johan Oxes swar som hand sielffuer lodt scriffue paa the iij^m marc oc tilsagde scriffueren mundelig.

Sigher her Johan Oxe szaa, at konning Hans fich en gord aff Tornbiørn Oxe, som heder Lundegord i Laalandt fore XV^e marc. Oc siden konning Hans war dødt, tha wor konning Christiern hans arffuinge. Tha fornøget hand konning Christiern nogre penninge ther paa, som her Johan siger seg at wille beuisze met breff oc segell. Siden konning Christiern lodt døde hans broder wden rett oc skiell emodt Danmarkes riges rads dom; tha sendhe her Johan Oxe budt till konning Christiern oc sagde hannem sielff, som hand will beuisse, at hand icke wilde sware till noget regenskab eller gieldt effter hans brodthers dødt, met myndhre end konning Christiern wilde lade hans broder saa længe leffue, hand kwnde sielffuer giøre regenskab fore huess hand bleff konning Hans eller konning Christiern plictug aff retthe. Tha sagde konning Christiern, at hand wor inthet regenskab begerendes aff her Johan Oxe.

Oc siden konning Christiern haffde latt Torbiörn Oxé døde, tha sendhe konning Christiern her Johan Oxé ith Torbiörn Oxés obne beseglæ breff paa iiij^m marc. Tho swarede her Johan Oxé ther till oc sagde, at huess handz broder Torbiörn icke fullest giort haffde konning Hans eller konning Christiern, tha wilde hand gerne giøre huess hans nadhe kwnde tencke sieffuer, her Johan Oxé wor hans nade plectugh. Oc siden haffuer her Johan Oxé betalit hannem thet oc iiij^m marc ther paa till mett vthermere end hans broder wor skildugh. Men nw her Mauritz Jibsz eller nogen anden, som befaling haffuer at kreffue her Johan paa wor nadige herres wegne ther paa som the kwnde tencke at konning Christiern fick icke fullest aff Torbiörn Oxé, hans broder, paa konning Hans oc konning Christierns wegne, tha will her Johan Oxé giøre wor nadige herre fullest, dog saa at the skulle staa her Johan Oxé till retthe igen for huess hand haffuer mere vdgiffuit end hans broder plectug wor, oc fore huess konning Hans oc konning Christiern her Johan Oxé plectug wore effter theres breffues lydelse, tha will her Johan Oxé gerne wære i retthe huor the hannem haffue wille.

Thesse swar gaff hand meg Peder Willatz, wor nadige herres scriffuer, paa Kiøpnehaffn fredagen nest effter alle helligens dag, ther her Mauritz wor i Roskilde hoss myn herre bispen. Oc haffuer her Johan Oxé en wdscriffit lighe szaa lydendes som thenne, huilken ieg gaff hannem effter hans egen mundt, ord oc befaling.

På baksidan: Swar aff herr Johan Oxé pone iiij^m marc, szom koning Hans lonnt Torbern Oxé.

Hans Mikkelsen till konung Christiern 21 april 1527 (Allen, Breve og Aktstykker, 475).

Thet er eders nade gandske swardt at besidde it konge riige och icke athaffue ther hoss seg nogre aff eders nades blods forwantte, som eders nade stedzse kunde bruge met raad och daad, eders nade til hugsualelsse; och theres hierte skulle ald fastere staa hoss eders nade met raad oc daad end alle the andre riigszens raad; thennom er eders nade alle fremmit, och thee ere alle vti ith forbundt, met gifftermal then ene slecht forbundit vti thend anden, soo at huadsom en aff thennom siger eller rader, ther hengge thee allesammens ved, och ther fore kand eders nades gode forsette eller anslege, som eders nade och thend menige mannd kunde vare till gaffn och profite, aldrig gaa fore seg; thii at alle thee, som eders nade skulle rade och vide meinige mandz bestand, thee raade

huadsom thennom tøckes vare gaffnligt och egen profite, thee staa alle vti ith forbundt met theris slegt, och eders nade staander ene. Exemplum. Ethers nade sagde thennom en stoor dell aff aldt thet ieg nu pamijnder eders nade, thaa Torbern Oxse bleff reet, thaa formerchte eders nade selff, huad i theres hiertte oc forbundt vor, mouelsske thet som thee nu fuldkommit haffue etc.

Skibykrönikan (Hist. Kildeskrifter, udg. af Holger Rørdam I, 32 ff.).

Anno domini. 1516. suspensus est ob furti suspicionem quidam Joannes scriba, regi Christierno olim charissimus, qui cum nimia libertate sua ac uana regij fauoris presumptione multos offendisset, precipue uero Torbernum Oxe arcis Haffnensis prefectum, regis concubine, nomine Columba, uehementer charum, eiusdem concubine odio periclitatus est in profesto diui Martini; quod cum rescuisset in opido Helsingørensi constituta, dixisse fertur singultiens ac tunso pectore: Huic suspendio ualde sum co-operata, ignoscat michi diuina clementia . . .

Eodem anno [c: 1517] mortua est Columba Christierni regis concubina, cuius morte ab impiissimo crudelissimoque principe quesita est ansa perdendi multos, ac imprimis duos nobiles uiros, Chanutum Petri et Torbernum Oxe. Quandoquidem illos pertinaciter aiebat ueneno tincta cerasa egrotanti scorto misisse, vnde perierit. Hec tamen regis querela fuit mera calumnia, ob quam nihilominus Chanutus exilio, Torbernus uero capitis supplicio punitus est, iniuste quidem quod innoxias haberet manus erga mulierem, iuste nihilominus, si pensetur diuina prouidentia. Nam idem Torbernus erat homo multis uiciis opertus, omnibus violentus et intolerabilis, nec minor tyrannus futurus, quam erat Christiernus rex, si tam habuisset magnum principatum, quam habebat animum crudelem ac impium. Periit autem in profesto beati Andree, frustra pro illius uita rogantibus crudelissimum principem D. Angelo Arcimboldo legato, vniuerso quoque regni magistratu ac magno choro nobilissimarum feminarum inconsolabiliter flentium ac gementium, inter quas etiam regine Isabelle preces contempte sunt, magno non ipsius tantum sed omnium presentium rubore.

Reimar Kocks lybska krönika (Ny Kongl. Saml. 303. Fol. III. Kongel. Bibl. Köbenhavn).

1517.

Jn dem Auende Anndree ys ko. Christierns Boelschop Duueke gestoruen, eyn auer vth schone Wyues Bilde, dar van thouoren gesecht. De ko. leth er thor Dechtenisse tho Helsenore yn

dem Carmelither Closter eine schone Tafell vp dath hoge Altar macken vnd leth sick an dem Vothe konterfeyen vnnnd Duueken sine Boelschop vp den andern Ende des Fothes, dath hebbe ick a:o 1532 gheseen. Dusse Doeth der Duueken is dem ko. mechtich tho Herthenn geghan, wennthe he hedde se auer de mathe lef. Vnnnd bewannde eynen Eddelman Torber Axen, datt he Duueken in Karsseberen scholde vorgeuen hebbenn, darum leth he den suluigen veneklich jnthehen, pynlick vorhoren vnd wowoll he nictes tho stunth, leth he en dennoch mith dem Schwerde richten, dar schach vele bede, was vnbewanth, des Pauwestes Legate vyll vor dem ko. vp de Erde, bath vm des Eddelmans Leuen, halp nicht, he moste steruen. He heft ock den suluigen Dach yn der suluigen Furien und Gremnisse einen houethmanne von den Knechten ane Sache richten lathen, allene darum dath he mith weynich Folcke nicht hedde konen vele Schweden vorschlan.

Wolfgang von Utenhofs Historische Deduction (Danske Magazin III: 3, 14).

Sein heymglassner stadhalder in schweden, hat in abwesen des koniges den sachen auch nit wol vorgestanden sich alles widerwillens gegen den schweden gefleisiget, Frauen vnd Junckfrauen an Iren ehren gekrencket, darduch dan Jderman von den vnderthanen einen Neit vff den konig vnd seinen stadthalder einen widerwillen vffs neu geworffen, Dergleichen, der konig, in DeneMarcken, auch nit gefeiret, dan er einen seiner amptleut, torborn ochssen, dorumb das er Inen Jn vordacht gehapt, als soldt er Jm sein beyschlefferin Tuficken beschlaffen wollen, den kopff abschlahen lassen, vnd kanut guldenstern dem er auffgeleget vnd zu gemessen das er derselbigen Tuficken mit gifft vorgeben hatt desz landesz vorjaget.

Danorum Gesta scripta a Petro Olai (Don. Dela Gard. 37. Uppsala Univ. bibl.).

Annus erat 16 post 1500. quo suspensus est ob furti suspicionem quidam Johannes Scriba regi Christierno olim charissimus qui cum nimia libertate sua vana regio fauoris praesumptione multos offendisset, praecipue vero Torbernum Oxe arcis Haffniensis praefectum regis concubinæ, nomine Columba, vehementer charum. Eiusdem concubinæ odio periclitatus est in profesto diui Martini Episcopi. Cumque iste Torbernus iussu regis decollatus esset, quia istum Johannem scribam laqueo necari iussisset, nec non aliis de causis, fecit Christiernus rex ipsum Johannem scribam de furca depositum honorabiliter ad ciuitatem deduci et sepeliri.

Eo anno Lago episcopus celebravit primitias suas.

Anno deinde proximo videlicet 1517. jdem ipse Torbernus Oxæ nobilis capitis supplicio punitus est in profesto beatj Andreae apostolj, frustra pro illius vita rogantibus regem domino Angelo Arcimboldo legato, uniuerso quoque regni magistratu, ac magno choro nobilissimarum feminarum inconsolabiliter flentium et gementium, inter quas etiam reginæ Isabellæ præces contemptæ sunt, magno non ipsius tantum sed omnium præsentium rubore.

Krönikan från Valdemar Atterdag till Christian III (Hist. Kildeskrifter, utg. af Holger Rørdam I, 530 f.).

Sit boelskaff, den Hollendiske quinde Dybecke, wilde Konningh Christen, at Thorbern Oxæ, Lensmand paa Kiøbenhaffns slot, skulde tage til eckte. Det samtyckte och Thorbern for kongens skyld. Men der de waarre wdj feste, bleff hun død, och som mand meente, forgiffuen aff nogle Thorbern Oxis wenner, der icke wilde, at han skulde tage en wfrij skiøge. Den gierningh tencker Konningh Christen Thorbern Oxæ selff til, enddough alle mand aarsagede hannom. Nu haffde Thorbern Oxæ tilforn ladet henge en schriffuere, wid naffn Hans schriffuere, den Konning Christen maatte wel liide. Och effter der sagdis, at mand saa huer nat som it liuss brende offuer gallien, meentis, at hand waar wskyldigh. Thi loed Konningh Christen tage och halshugge forskreffne Thorbern Oxæ, Aar 1517 Sancte Andreae afften, och icke wilde tage sin dronnings bøn, eller naagens aff rigens Raadtz eller Fruers och Jomfruers bøn for hannom. Och strax der effter loed hand tage Hans schriffueris krop ned aff gallien, och met process och ære føre ind y Kiøbenhaffn och iorde.

Johannes Svanings Historia regis Christierni secundi (Ed. Frankfurt 1658 sid. 108 ff. Jmfr Huitfeld VIII, 51 ff., 56 ff.). Lib. II. Cap. II.

IIX. Anno proxime insequenti, qui a reparatione generis humani 1516. erat, primarius scriba in arce Hafniensi nomine Joannes Foburgi, quod est oppidum in Fionia Insula maritimum, ex obscuris ortus parentibus, ob peculatus suspicionem, ac plærisque aliis de causis, agente contra ipsum illustri Viro Torberno Oxæ, ejusdem arcis præside, 10. die Novembris ante Hafniam in crucem agitur. Qui postquam operam suam ac diligentiam aliquandiu in ministerio Christierno Regi probasset, facile se sua industria sic in familiaritatem ejus insinuavit, ut postulatis ipsius Rex semper benignè annueret, vana igitur hac Regii favoris præsumptione, homo levis vehementer inflatus, alios omnes cujuscunque dignita-

tis seu conditionis essent in aula susque deque ferens, præ se despiciere coepit, maximè vero Torbernum Oxe, præfectum arcis Regiæ, calumniose circumveniendo ad Regem detulit, quod cum Columbola, ipsius Regis concubina, in thorum Regium conjecta, liberius collusisset, regique hoc nomine ipsum suspectum reddidit. Cumque idem Joannes, clementem Regem se habere intelligeret, præsentis usus occasione, subinde alia, atque alia beneficia ab eo postulavit. Quæ etsi juxta votum consequeretur, nihilominus plura petere, atque assiduis postulatis Regem defatigare non destitit, adeo ut assiduè eadem audire tandem Regem pertæduit. Moritur interea temporis Canonicus Roschildiæ, cujus Canonicatum cum Joannes scriba sibi à Rege conferri peteret, annuit quidem Rex suo more, sed quia eodem tempore Hafnia egressus, iter in Cimbriam facere instituerat, Roschildiam sequi se scribam jubet, super canonicatu literas ibi accepturum. Interim in itinere Rex secum cogitans de importunitate scribæ, quod quo plura accipiat beneficia, eo majora petere non erubescat, inexplebilem ejus cupiditatem aversatus, simul illum exosum clam habens, quod & ipse cum Regis Concubina consuetudinem clam habere delatus esset, de scriba tollendo è medio secum in via deliberat. Nam ut natura facilis erat Christiernus ad recipiendum in suam familiaritatem atque ad evehendum ad summas dignitates, quos semel probaret: ita levi offensa provocatus, ad præcipitandum de gradu, & ad conjiciendum eosdem in maximas acerbitates, idem semper fuit paratissimus. Cum itaque Roschildiam ventum esset, scribam Cancellariæ Rex ad se vocat, jubet scribere literas ad Torbernum Oxe, capitaneum præfecturæ Hafniensis, ut à Joanne scriba, quamprimum domum rediret, rationes dati acceptique exigat. In quibus si quid desideratum fuerit, jure cum eo agat, hanc vulgo ajunt literarum summam fuisse, quas perferendas Rex in manum scribæ dari jubet, quibus præfecto redditis ac lectis, rationarios libellos suos scribam proferre Torbernus jubet. Proferuntur quidem libelli, ac subducuntur rationes, sed sublevatorum nulla sibi certa constabat ratio, quod nonnullæ pagellæ è rationario (uti querebatur scriba) avulsæ desiderarentur, scriba itaque in vincula conjectus, qua morte plectendus sit, deliberatur. Lata postremo sententia, cruci adjudicatus, suspenditur.

IX. Rex interea aberat longius, uti dictum est, in Cimbriam Septentrionalem Regni profectus. Sparguntur continuo varii de suspenso scriba Hafniæ rumores, alij quos stulta sua arrogantia offenderat, meritis dedisse pœnas, nonnulli indigne sublatum, ac preproperè ad mortem cum eo acceleratum esse clamitant, sed hos vulgi rumores, longè lateque dispersos, Rex Hafniam reversus suo adventu dispulit. Quieverunt ergo hi rumores in sequentem an-

num, qui à partu Virginis 1517. erat, in quo quum Columbula Regis Concubina subito gravi morbo correpta, decessisset, rumores de suspensio scriba, qui per totum Anni curriculum quasi sepulti jacuissent, illicò revixerunt, ac primo quidem de morte Columbulae, vulgus hominum eam fingit sibi opinionem, quod nullo vulgari morbo, sed violenta morte ac veneficio sit sublata, innotuerat enim passim per Regnum, quod Senatus ut famae atque nomini Regio quam rectissimè consuleret, inito consilio, statuisset Columbulam à consuetudine Regis remove, simul ut & Reginae gratificetur, quae cum ex nobilissima stirpe Regia totius Europae progenita esset, magnisque virtutibus excellenter ornata, ac formae venustate decorata, tamen non sine Senatus Regni dolore summo, ac maxima omnium hominum admiratione, peregrinae foeminae filiam, de cujus origine nihil aliud constaret, praeter quam quod ex Belgico seu Hollandia huc advena inops advecta esset, sibi praeferrere pateretur. Sed hujus consilii de submovenda à consuetudine Regis Columbula, autor esse in Senatu nemo audebat, quod saevitiam Regis omnes metuerent, qui plerumque in eos, qui ipsi bene praecclareque cuperent, durum immitemque sese exhiberet.

X. Inter haec Torbernus Regi in suspicionem venit, quod Columbulae cerasa praematura sed medicata dono misisset, ex quorum esu infectam esse ac diem obiisse vulgo creditum est, ab hac suspitione, postquam Regi se utcunque purgasset, aliud cum eo de Columbula colloquium habere Rex instituit. Nam quum brevi post tempore, laetum sumpturus esset Hafniae diem, atque virgines, matronasque ad choreas invitasset, aderat inter alios Viros nobiles, Torbernus quoque, ut ex officio observaret omnia, rectè ne an secus in convivio Regis agerentur. Qui dum circumeundo huc atque illuc diligentius circumspicit omnia, Rex hilarior factus, ipsum alloquitur, & inter caetera ab eo quaerit, *dic age, inquit, nobis Torberne absque ambagibus longioribus, verum ne id sit, de quo suspensus scriba te ad nos detulit, quod copiam Columbulae tantopere affectasses, fateare rogamus te veritatem, quam multis de causis in hoc casu cognoscere percipimus.* Aderant alij nobiles, qui colloquentem cum Torberno Regem audire, ac nutu & signis Torbernum monuerunt, ut iterum atque iterum attentè perpendet ad interrogationem quid Regi respondeat. Torbernus bona fretus conscientia, nihil periculi metuens, quod se per sublatam è medio Columbulam, beneficium Regi, non offensionem praestitisse putaret, jocosè respondit Regi, *cupiisse se quidem ejus copiam, sed nunquam eam attigisse.*

Hoc responsum Torberni, quanquam joco prolatum, continuo in inum Regii pectoris recessum, profundè adeo descendit, ut & sermonem Rex mox abrumperet, & faciem continuo immu-

taret, factus ilicò mutus quasi, & elinguis. Quod postquam nobiles, qui colloquio intererant animadvertissent, illorum unus qui in respondendo hanc libertatem Torberno allaturam esse exitium prævidit, in aurem illi susurravit, *hanc inquires vocem, quam modo inconsideratissimè edidisti, non tu sed cacadæmon quispiam vitæ tuæ struens insidias, ex ore tuo evomuit, hæc tacuisse præstitisset, quam nulla cum ratione & consideratione effutuisse.*

XI. Rex dimisso Torberno, aliò in aulam se conferens, gravissimam in illum concepit indignationem, quam apud animum dum nunc in hanc, nunc in illam partem sæpè inculcando revolvit, nec considerat quod pridem hoc crimine suspicioneque Torbernus se purgarat, sed delatoribus fidem habens, qui motæ suspicioni indices novas delationes superadderent, ira ac furore accensus, per D. Magnum Göye, Marscallum Regni Daniæ tunc temporis, Torbernum Hafniæ præhendi jubet, ac in carcerem duci, quo facto, minimè diu cunctatus, causam hanc ad Senatum Regni defert, ac contra Torbernum Sententiam postulat. Cognita vero causa, *Senatus Torbernum absolvit, quod cogitationis poenam nulli in legibus præscriptam esse diceret, qua re magis magisque offensus Rex, Si nos, inquit, in Senatu tot habuissemus familiares, quot Torbernus cognatos, aliam utique accepissemus sententiam. Sed quia hac via non succedit, alia causam nostram aggrediamur.*

XII. Convocatis igitur in oppidum ex vicina villa, quam montem solis vulgari lingua appellant, aliquot rusticis, projectisque ante arcis portam in terram 4. lanceis, in formam quadranguli, in eam ingredi hos per præfectum suum Rex jubet. Atque de Torberno sententiam pronunciare. Illi conterriti, atque ad Regis sæveritatem expavescentes, ingressi, postquam accusationem Regis in Torbernum per præconem propositam audissent. *Nos, inquit, Torbernum non judicamus, sed propria ipsius opera eum condemnant.* Hac prolata sententia, Rex nulla interposita mora, quo supplicio afficiendus sit, capitali ne, an quovis alio, secum confestim disquirat. Quod postquam propinqui, cognati, affines, atque amici Torberni cognovere, convenientes & ipsi inter sese deliberant, quid potissimum opus facto sit, ut placato Rege præsentis propinqvum mortis periculo liberent, variis dictis sententiis, postremo placuit, ut supplicatione ad Regem facta, ex utroque præstantioreque hominum genere in toto regno, deprecatores ac deprecatrices sibi deligant, autoritate præstantes, qui ad genua Regis provoluti, ejus iratum animum placent, atque erga Torbernum ad clementiam flectant. Hac probata sententia, ex parte virorum D. Angelus Arcenboldus Legatus summi Pontificis Julij, atque cum eo universus Regni Senatus, et præterea plærique alij viri extra gradum senatorium, consilio, prudentia, autoritate, atque ætate

graves eliguntur. Ex parte vero matronarum, ultrò primas partes sumit sibi Isabella Regina, cui nobilissimarum, honestissimarum-que Matronarum, ac Virginum chorus maximus attribuitur, quæ omnes unà cum Senatu Regni supplices factæ, procumbentes Regi ad pedes, omnibus precibus atque ejulatus unanimiter ab eo contenderunt, ut quod Torbernus per imprudentiam in se admisisset, clementer ignoscat, ejulantes atque uberrimè profundentes lacrymas. Sed his prorsus nihil Rex afficiebatur, durus, immitis, in hac nobilissimarum matronarum, virginum, atque adeo conthoralis suæ deprecatione, inexorabilis permanet, nec ullis lachrymis, suspiriis, aut fletibus permovetur. Quinimo repudiatis omnibus omnium hominum præcibus atque obtestationibus, etiam Isabellæ Reginae, quæ in genua diu unà præcubuerat, sed repulsam pariter passa, maximo omnium hominum cum rubore, tam absentium, qui hanc tantam Regis obstinatiam fama perceperunt, quam præsentium, qui hanc Regis duritiam coram aspiciebant, diuque frustra supplicabant, postremò eos ignominiosè omnes rejectit. Quo facto, jubet deinde Rex ad supplicij locum, qui erat Hafniæ in vico Rosarum constitutus, Torbernum ex arce produci. Qui productus, cum ad vicum alti pontis pervenit, ibi è cœnobio divi Spiritus proximo (uti tunc temporis quoties qui claris natalibus orti essent, è medio tollendi, recepta ferebat consuetudo) cum sacra eucharistia Monachi descendenti ex arce occurrunt, ante quam *Torbernus, pronus in terram se abjiciens, suppliciter oravit Dominum coeli & terre, ut & se & familiarem suum Canutum Pederson de Thymo, qui itidem eadem de causa Regem graviter offenderat, miseraretur.* Clara adeò voce hæc pronuncians verba, quum prostratus in terram jaceret, ut ab omnibus circumstantibus exaudiretur. Quanquam Canutus, facta gravissima obligatione, ne post eam diem in conspectum Regis prodiret, aliquanto ante evaserat, nec diu passus est eum jacere, orareque, publicus qui eum ducebat minister, sed continuo erectum in pedes, ad locum supplicij perducit, ubi per præconem, mortis causa proclamata 29. Novem. die, Anni præscripti constanti vultu, nullo mortis consternatus terrore, capite obruncatus, hanc miseram & caducam vitam, longe beatiore commutavit, Hafniæ apud fratres minores sepultus.

XIII. Sublato tali modo Torberno, non deerant, tam inter eos, qui summo, quam qui humili loco nati essent in Regno, quorum alii clam, alii verò palam, Regem traduentes, crimina illi multa graviaque objectabant, asserentes illum relictis vestigiis paternis, prorsus in gravem degenerasse Tyrannum, quod nulla tam illustrium quam honestorum hominum supplicatione permotus, ob leve crimen, & quod ad salutem Regis sui conservandam a Torberno admissum videri poterat, tantum virum sustulisset. Quid

autem de tali Rege, posthæc sperandum esset subditis? Exemplum Torberni omnes apertè monere posset. Equidem hac sæveritate in Torbernum, Rex mentes atque voluntates maximorum ordinum in regno, tam senatorii, quam equestris, maxime à se alienavit, pertimescentium eandem in se severitatem, si vel leviter offenderent, quam conspexissent in Torbernum, quamobrem omnes magis magisque eum odisse post cœperunt. Hæc ab iis qui ea exceperant, celeriter ad Regem perferuntur, quæ dubium anxiumque eum reddiderunt, ratiocinantem secum, quod ut ex parva scintilla magnum quandoque incendium, sic ex his et similibus hominum divulgatis vocibus, rebellio aperta, seu nova seditio in Regno posset cooriri: Proinde perutile visum est illi, in tempore rationes quærere, quomodo hæc vulgi periculosæ voces, minimo Regni dispendio quamprimum supprimantur.

XIV. Hæc dum Rex meditatur, ecce quæ in muro arcis Regiæ de more solito Hafniæ, dispositæ erant stationes seu vigiliæ, medio noctis tempore, clarè lucere super suspensum scribam lumina, ex arce conspiciantur, quod quum postero die divulgasset, ad Regis aures id quoque summa celeritate pervenit. Accersit ad se Rex Vigilias, et ex iis quærît certò ne vidissent, super cadaver suspensi scribæ noctu, lumina lucere. Affirmant aliquoties id se vidisse, mandat illis igitur, ut si quid tale proxima nocte viderint, id sibi renuncient, ut id quoque coram aspicere possit. Observant quanta possunt diligentia, ac iterum accensa lumina conspiciantur, regi que juxta mandatum ejus rem omnem renunciant. Surgit ille de nocte, ac progressus in murum, in quo vigiliæ noctu stationes habere consueverunt, atque ex muro ad crucem, non adeo remotè ab arce ante civitatem erectam, prospectans lucidum jubar incenso lumini persimile videt, quod meteoronne esset, an ex uligine, viscositateque terræ alia quædam inflammatio, nec Rex nec ab eo interrogati peritissimi quique scire poterant, Rex tamen omnia hæc in honorem scribæ convertit, atque per ea etiam innocentiam ejus probare conatur, quapropter ut seipsum primo omni suspitione liberet, scribam de cruce depositum, honorifice solennique processione, ut vocant, in civitatem introduci, atque in cœmeterio Divæ Virginis sepeliri jubet. Sed ne sic quidem de miseranda Torberni cæde, sparsi undique rumores siluerunt, sed magis magisque indies adaucti Regem adeo consternatum reddidere, ut eum severitatis suæ, quam in Torbernum exercuerat, sed serò, vehementer pœnituerit.

Lauritz Weibull.